

6. Vývoj spotřebních vzorců českých domácností

Následující grafy ilustrují vývoj spotřebního chování domácností v průběhu 90. let a na začátku nového tisíciletí (do roku 2001). V budoucích publikacích zprávy *Standardy bydlení* budou uvedené údaje doplňovány o situaci v každém následujícím roce, případně zpřesňovány použitím vhodnější metodologie či výpočtů.

Údaje o spotřebě domácností byly získány ze *Statistiky rodinných účtů*, výzkumu každoročně prováděného Českým statistickým úřadem (detaily týkající se provedení výzkumu i metodologických obtíží jsou uvedeny v první kapitole analytické části studie). Data byla převážena koeficienty vycházejícími z reprezentativních šetření *Mikrocensus 1992, 1996*. Spotřební položky byly dle standardů Eurostatu rozřazeny do 9 základních spotřebních kategorií (stručný popis kategorizace je uveden níže). Grafy ukazují skladbu spotřeby pro srovnávané skupiny domácností, pro vybrané kategorie spotřeby rovněž i jejich hodnoty (potravin, bydlení a volný čas).

Sloupcové grafy jsou konstruovány tak, aby tři základní kategorie (potravin, nápoje a tabák, bydlení) byly vždy uvedeny nejbližše ose x grafu, naopak kategorie „volný čas“ a „ostatní“ jsou uvedeny v nejvyšší části sloupců. Bydlení, potraviny a nápoje tvoří totiž základní nezbytnou spotřebu všech domácností, na které se zpravidla jen těžko dá mnoho ušetřit. Ekonomická teorie označuje zboží patřící do těchto spotřebních kategorií za zboží s nízkou cenovou elasticitou a sociologie je zpravidla označuje za výdaje k uspokojení nejnětějších základních lidských potřeb. Zařazení spotřebních výdajů na tabák do stejné kategorie jako nápoje odráží standardní formu kategorizace, ačkoliv přirozeně výdaje na tabák nepatří k nutné spotřebě; vliv na uvedená srovnání je však nevýznamný. Z grafů je tak zejména zřetelné, jaká část celkových spotřebních výdajů různě definovaných skupin domácností je určena na nezbytnou spotřebu (bydlení, nápoje, potraviny), a následně je rovněž možné najít ty skupiny domácností, jejichž výdaje na nutnou spotřebu přesahují námi definovanou kritickou hranici 60 % celkových výdajů domácnosti. Výdaje na bydlení jsou tak zařazeny do širšího kontextu ostatních nutných spotřebních výdajů a nikoliv, jak tomu často bývá, analyzovány odděleně. Ačkoliv se totiž relativní výdaje na bydlení (definovány jako podíl výdajů na bydlení na celkových výdajích domácnosti) v průběhu 90. let výrazně zvýšily, relativní výdaje na potraviny se mohou naopak snižovat (z důvodu

poklesu či neměnosti cen potravin) a tudíž celkové výdaje na nezbytnou spotřebu se v úhrnu mohou snižovat.

Grafy 1 - 5 zachycují srovnání pro různé skupiny domácností dle typu ekonomické aktivity přednosti domácnosti, dle sociální skupiny přednosti domácnosti, s průměrným spotřebním vzorcem chování všech českých domácností. Z vývoje spotřeby pro úhrn domácností je zřetelný růst v relativních výdajích na nezbytnou spotřebu do roku 1993, jež je od roku 1997 následován poklesem; tento vývoj kopírují v podstatě všechny uvedené skupiny domácností, ovšem přirozeně v jiných úrovních. Zatímco relativní výdaje na nezbytnou spotřebu u dělníků, zaměstnanců a zemědělců se ve všech sledovaných letech pohybují mírně pod průměrnou úrovní všech českých domácností, relativní výdaje na nezbytnou spotřebu u skupiny domácností podnikatelů jsou pod průměrnou úrovní daleko výrazněji (vykazují zřetelný, jakkoliv pouze pozvolný trend neustálého poklesu od roku 1997) a relativní výdaje na nezbytnou spotřebu u skupiny penzistů jsou naopak výrazně nad průměrnou úrovní. V letech 1993 a 1997 domácnosti důchodců vydávaly v průměru více než 60 % své celkové spotřeby na nezbytnou spotřebu, v letech 2000 a 2001 se jejich relativní výdaje sice snížily pod kritickou hranici, zůstávají však rozhodně nejvyšší ze všech sledovaných skupin. Obecně je však možné říci, že průměrné relativní výdaje na nezbytnou spotřebu po roce 1997 pro všechny skupiny domácností stejně jako pro úhrn všech českých domácností klesají a pokles relativních výdajů na potraviny je tudíž vyšší než růst relativních výdajů na bydlení.

Grafy 6 - 10 nabízejí srovnání prvního a posledního kvintilu (nejchudších a nejbohatších) domácností dle různě definovaného příjmu domácnosti. Graf 6 ukazuje vývoj relativních výdajů dle celkového čistého příjmu domácnosti a ilustruje neočekávaně vysokou míru nerovnosti. Propast mezi relativními výdaji na nezbytnou spotřebu u nejchudších domácností a relativními výdaji na nezbytnou spotřebu u nejbohatších domácností je téměř ve všech letech okolo 20 procentních bodů. Nerovnost je patrná více mezi domácnostmi s ekonomicko-aktivním přednostou (graf 7) než mezi domácnostmi s přednostou ekonomicko-neaktivním (graf 8); zejména pak, přirozeně, mezi uvedenými typy domácností vzájemně.

Hlavním důvodem této nerovnosti je však zřejmě nevhodnost indikátoru celkového příjmu domácnosti, jelikož domácnosti mají různý počet členů; následující graf 9 tudíž ukazuje srovnání vývoje relativních výdajů prvního a posledního kvintilu domácností dle celkového čistého příjmu na spotřební jednotku domácnosti. Spotřební jednotka domácnosti je definována jako vážený počet osob domácnosti, kdy zejména děti dle svého věku získávají menší váhu v zastoupení. Ačkoliv je míra nerovnosti v tomto případě zjevně nižší než v případě srovnání dle celkového čistého příjmu domácnosti, můžeme vysledovat, že zatímco pro nejchudší domácnosti výdaje na nezbytnou spotřebu v čase neustále rostou, u nejbohatších domácností dochází od roku 1997 k poklesu (tj. míra nerovnosti se zvyšuje). Ovšem i v tomto případě jde zejména o metodologickou záležitost, jelikož definice spotřební jednotky se u výzkumů provedených v roce 2000 a 2001 změnila dle standardů Eurostatu, avšak z dostupných údajů sbíraných v rámci *Statistiky rodinných účtů* není možné tuto definici aplikovat rovněž i na data získaná v předcházejících letech.

Z důvodu uvedených metodologických obtíží jsme proto provedli další srovnání nejbohatších a nejchudších domácností, tentokrát podle celkového čistého příjmu na osobu domácnosti (v tomto případě mají všechny osoby domácnosti stejnou váhu). Graf 10 nám naopak nabízí opačný závěr, tj. že míra nerovnosti mezi domácnostmi v oblasti relativních výdajů se v čase snižuje (pro nejchudší domácnosti dochází k poklesu v této kategorii výdajů již v roce 1993, zatímco u nejbohatších domácností až od roku 1997). Míra nerovnosti mezi bohatými a chudými je opět mnohem nižší, než tomu bylo v případě srovnání dle celkového čistého příjmu domácnosti.

Následující grafy nabízí srovnání domácností dle dalších socio-ekonomických indikátorů. Grafy 11 – 14 ukazují srovnání vývoje spotřebních vzorců domácností s přednostou se základním vzděláním a domácností s přednostou s univerzitním vzděláním (všimněme si rovněž rozdílů v hodnotě relativních výdajů na volný čas mezi uvedenými skupinami domácností), mezi Prahou a ostatními regiony České republiky, dle počtu závislých dětí (všimněme si vysokých relativních výdajů na nutnou spotřebu u domácností bezdětných) a dle počtu závislých dětí s vyloučením domácností důchodců (původní nerovnosti v tomto případě mizí). Srovnání pražských domácností s ostatními domácnostmi ČR nám podává jasné sdělení: zatímco růst v relativních výdajích domácností na bydlení je mnohem razantnější u domácností žijících v Praze

než ve zbytku republiky, pokles relativních výdajů na potraviny je však rovněž mnohem razantnější v Praze než jinde, a tudíž „regionální“ rozdíl ve výdajích na nezbytnou spotřebu je ve výsledku zanedbatelný.

Relativní výdaje svým procentuálním vyjádřením ne vždy nejlépe měří růst či pokles nerovnosti ve spotřebě mezi různými skupinami domácností. Růst absolutních výdajů na bydlení (vyjádřených v Kč) přirozeným způsobem snižuje relativní váhu spotřeby potravin, ačkoliv nedojde k žádnému snížení cen či celkové spotřeby potravin u sledované skupiny domácností. Závěrečné grafy tudíž doplňují uvedené údaje o rozdíly v absolutních měsíčních výdajích na vybrané spotřební kategorie mezi podobně definovanými skupinami domácností. Linie ve sloupcových grafech ilustruje míru nerovnosti mezi zvolenými skupinami domácností.

Grafy 15 – 17 poukazují na rozdíly v absolutních měsíčních výdajích na volný čas mezi nejchudšími a nejbohatšími domácnostmi (dle celkového čistého příjmu, dle celkového čistého příjmu na spotřební jednotku a dle celkového čistého příjmu na osobu domácnosti). Spotřební kategorie volného času byla vybrána z toho důvodu, že nejlépe reprezentuje případné zvyšování či snižování nerovnosti ve spotřebě mezi krajními typy domácností. Velmi překvapivě se ukazuje, že se míra nerovnosti v případě srovnání dle příjmu na osobu domácnosti (zřejmě nevhodnějšího indikátoru) v čase snižuje; zatímco nejbohatší domácnosti v roce 1990 utratily za aktivity spojené s trávením volného času v průměru o 132 % více prostředků než nejchudší domácnosti, v roce 2001 již jen o 81 % více v absolutním vyjádření. Naopak nerovnosti v dané výdajové kategorii se v čase zvyšují při srovnání domácností s přednostou se základním vzděláním a přednostou s univerzitním vzděláním (graf 18) a na začátku 90. let se rovněž zvýšily mezi Prahou a ostatními regiony ČR (graf 19).

Příloha

Spotřební položky byly rozřazeny do následujících kategorií:

Potraviny – souhrn všech výdajů na potraviny a jídla, vyjma těch podávaných v restauračních zařízeních.

Nápoje a tabák – souhrn výdajů na nealkoholické i alkoholické nápoje a kuřivo vyrobené z tabáku. Nepatří sem nápoje podávané v restauračních zařízeních.

Oděvy a obuv – výdaje na oblečení, obuv a doplňky k ošacení. Spolu s nimi tato skupina zahrnuje i výdaje na opravu, čištění a půjčování oděvů a obuvi.

Bydlení – výdaje na nájem a přidružené výdaje: energie, vodné a stočné, služby související s údržbou nebo případně rekonstrukcí bytu, pojištění související s bydlením a splátky hypotečních úvěrů.

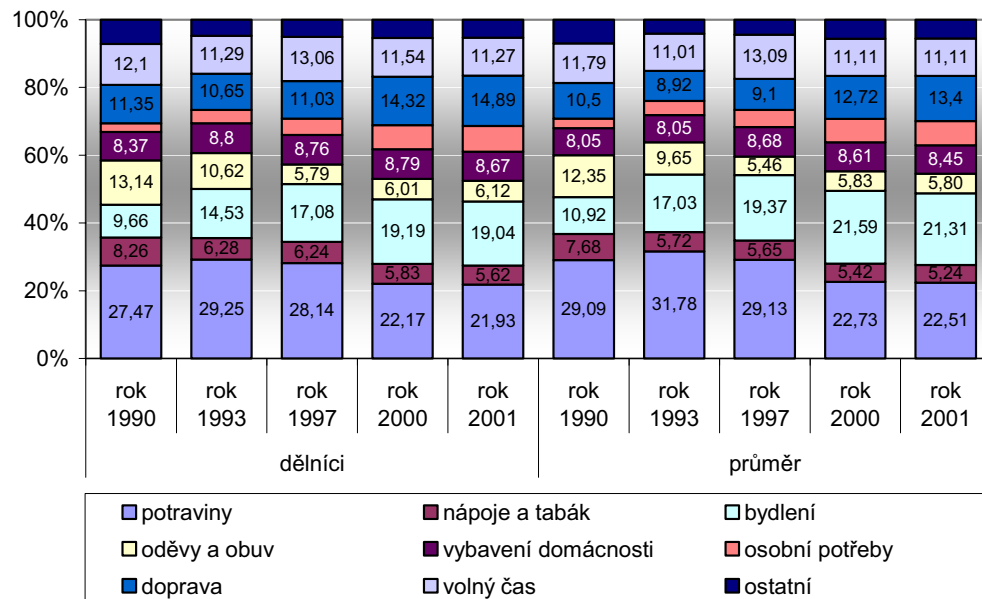
Vybavení domácnosti – výdaje na drogistické zboží, chov domácích zvířat a pěstování rostlin.

Osobní potřeby – výdaje na zdravotní a sociální péči, kosmetiku, léky, penzijní připojištění, životní pojištění.

Doprava – výdaje na dopravu ve veřejných dopravních prostředcích, nákup a údržbu (včetně pohonných hmot) vlastních dopravních prostředků a výdaje na komunikaci (telefon, poštovné).

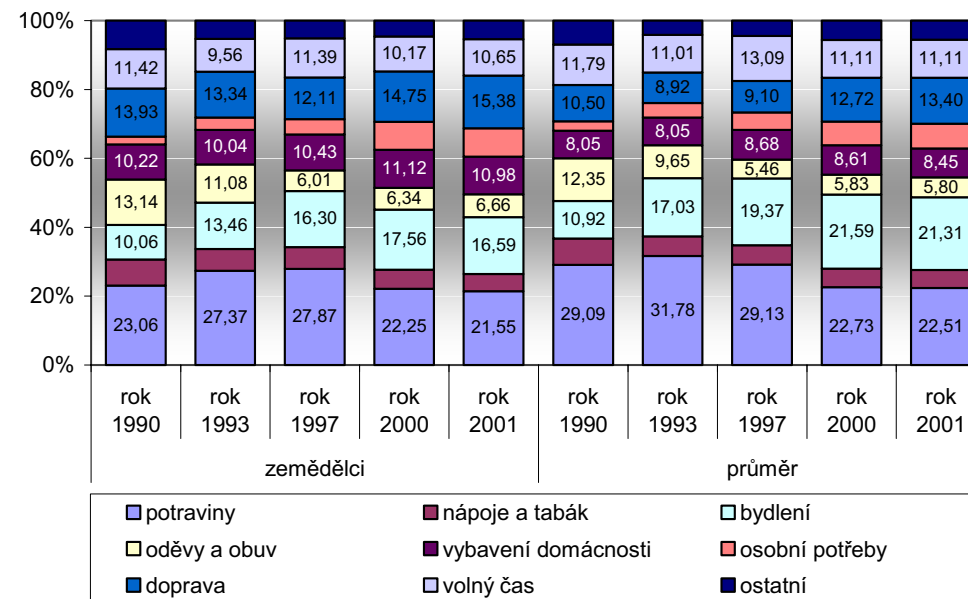
Volný čas - platby v restauračních zařízeních, za vstupné na kulturní a sportovní akce, výdaje na rekreaci, elektroniku, klenoty, květiny, hračky. Důležitou součástí jsou i výdaje spojené se vzděláváním.

Graf 1: Relativní výdaje domácností dělníků ve srovnání s celkovým průměrným vývojem spotřebního chování

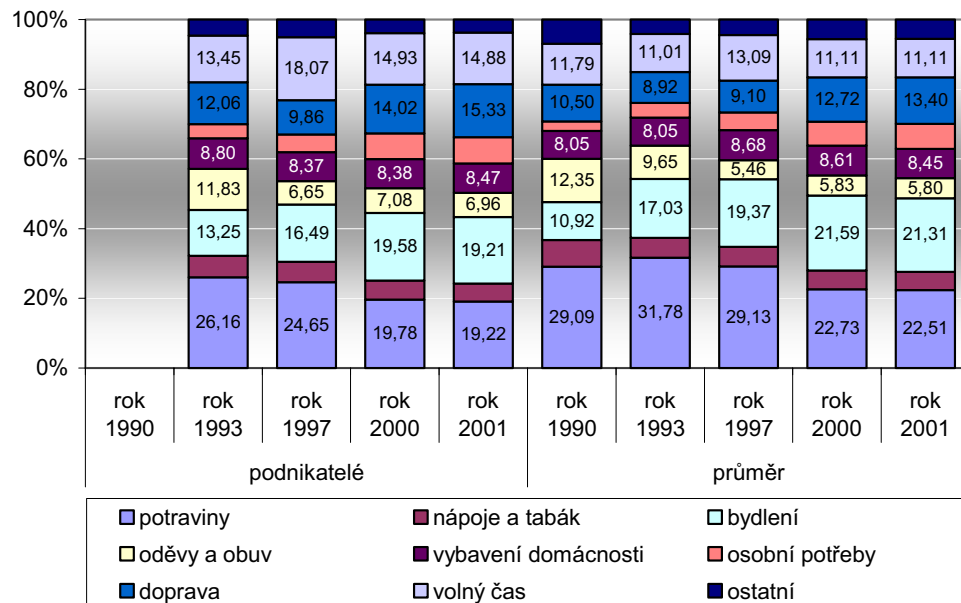
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 2: Relativní výdaje domácností zemědělců ve srovnání s celkovým průměrným vývojem spotřebního chování

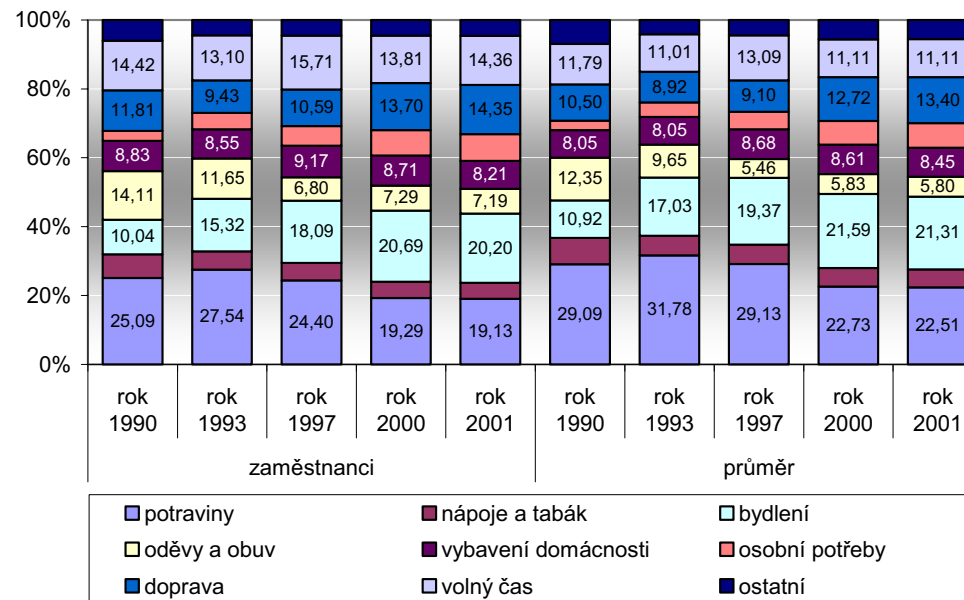
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 3: Relativní výdaje domácností podnikatelů ve srovnání s celkovým průměrným vývojem spotřebního chování

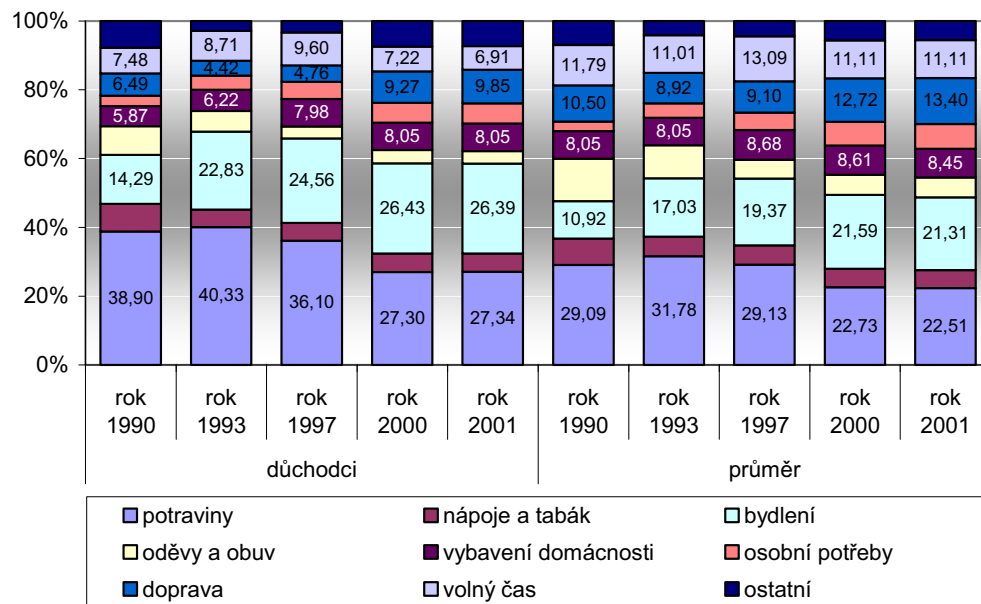
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 4: Relativní výdaje domácností zaměstnanců ve srovnání s celkovým průměrným vývojem spotřebního chování

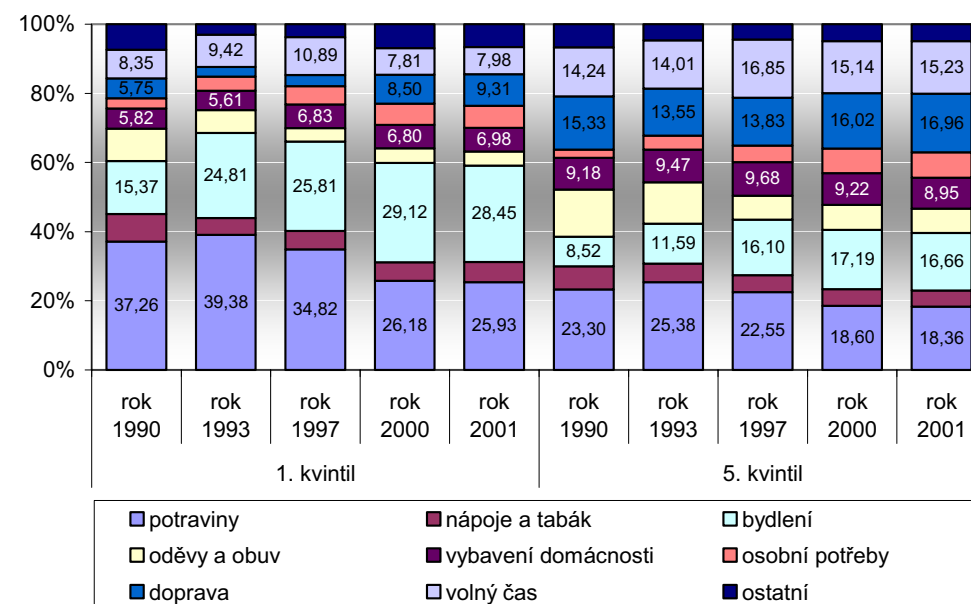
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 5: Relativní výdaje domácností důchodců ve srovnání s celkovým průměrným vývojem spotřebního chování

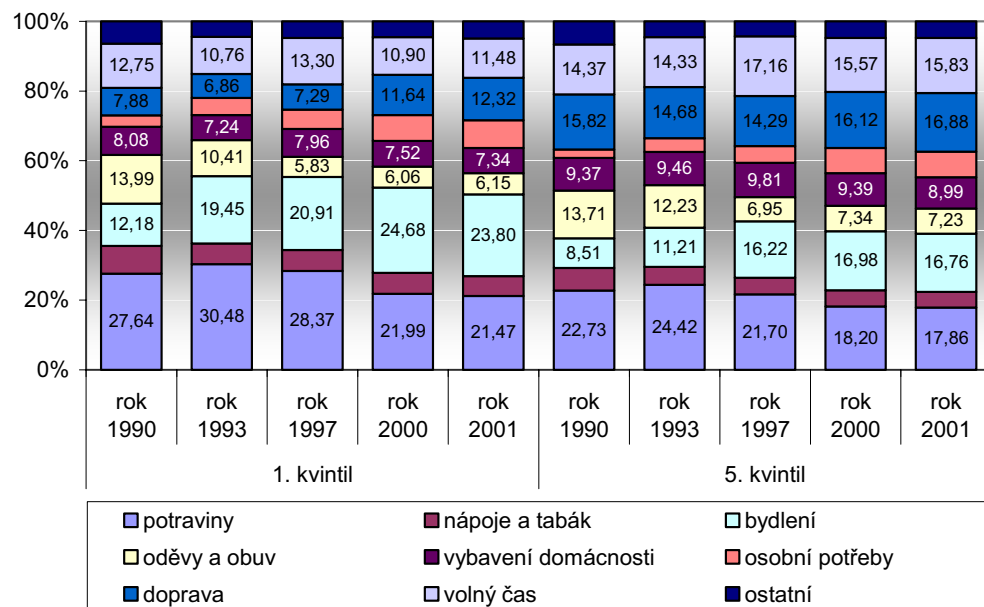
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 6: Relativní výdaje domácností 1. a 5. kvintilu dle celkového čistého příjmu domácnosti

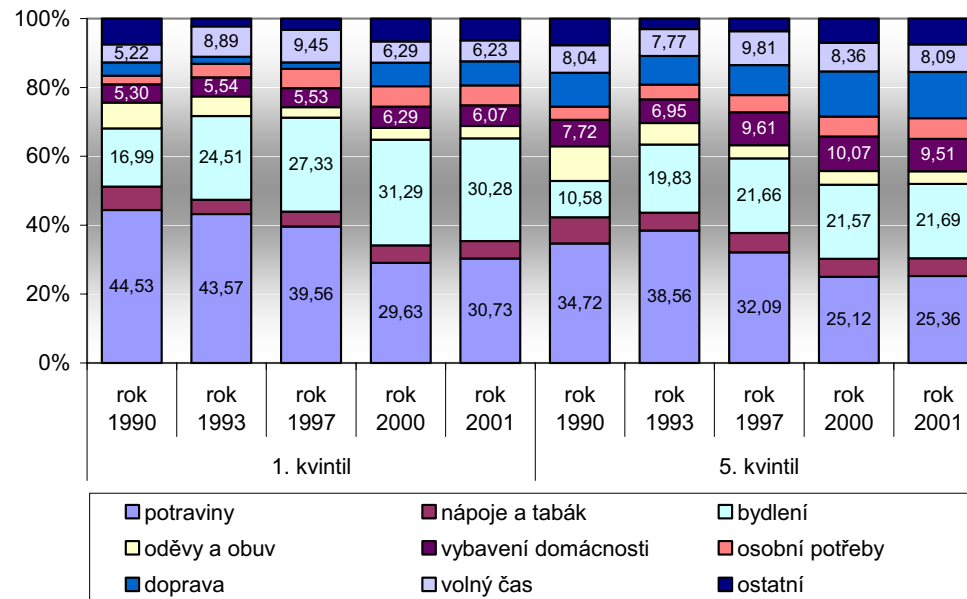
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 7: Relativní výdaje domácností 1. a 5. kvintilu dle celkového čistého příjmu domácnosti; pouze pro domácnosti s ekonomicko-aktivním přednostou

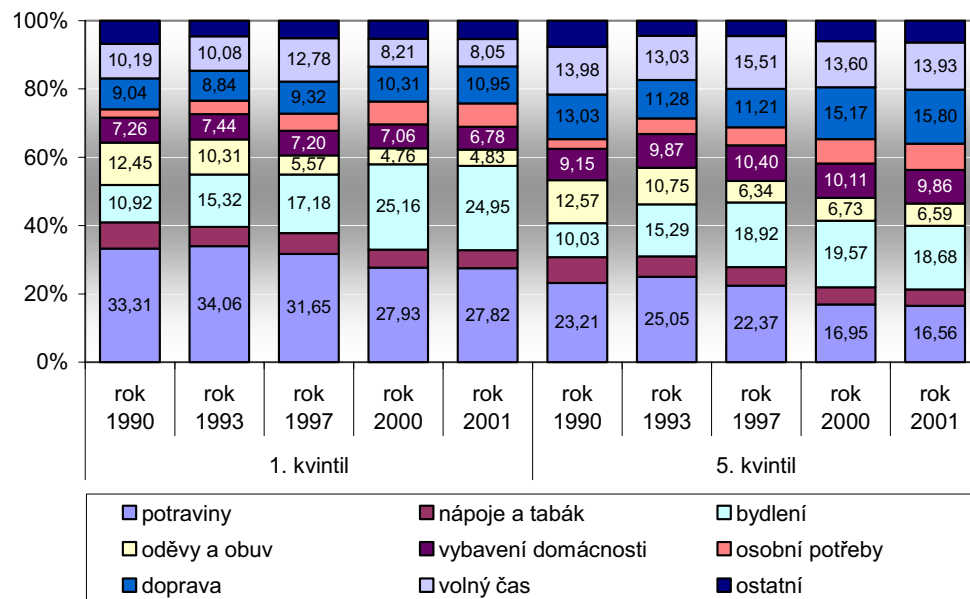
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 8: Relativní výdaje domácností 1. a 5. kvintilu dle celkového čistého příjmu domácnosti; pouze pro domácnosti s ekonomicko-neaktivním přednostou

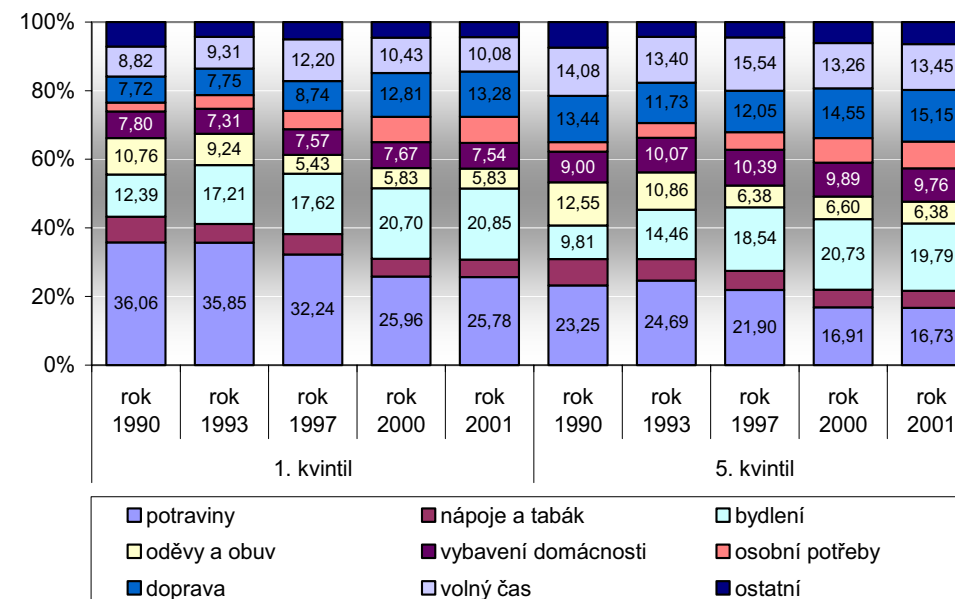
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 9: Relativní výdaje domácností 1. a 5. kvintilu dle celkového čistého příjmu domácnosti na spotřební jednotku

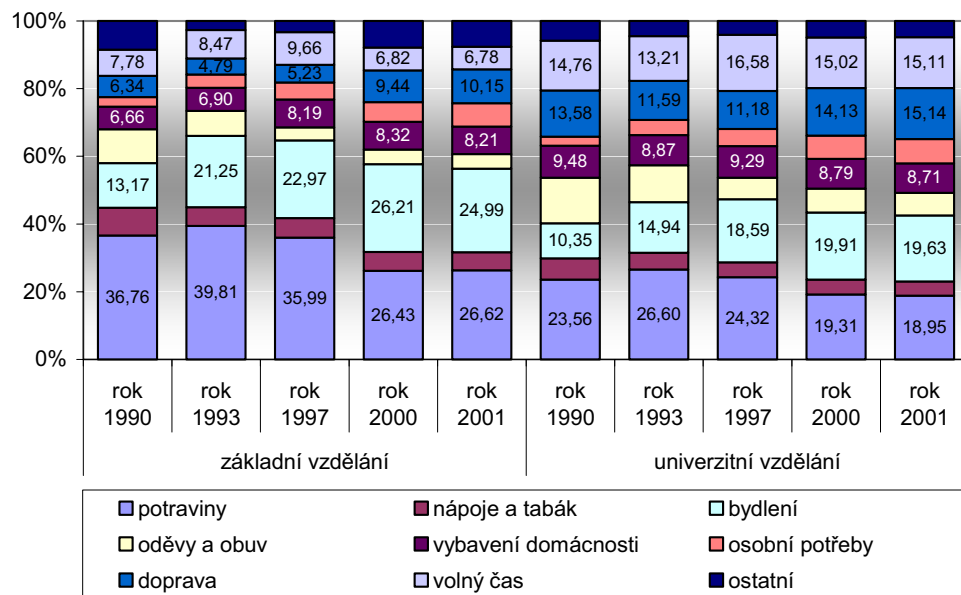
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 10: Relativní výdaje domácností 1. a 5. kvintilu dle celkového čistého příjmu domácnosti na osobu domácnosti

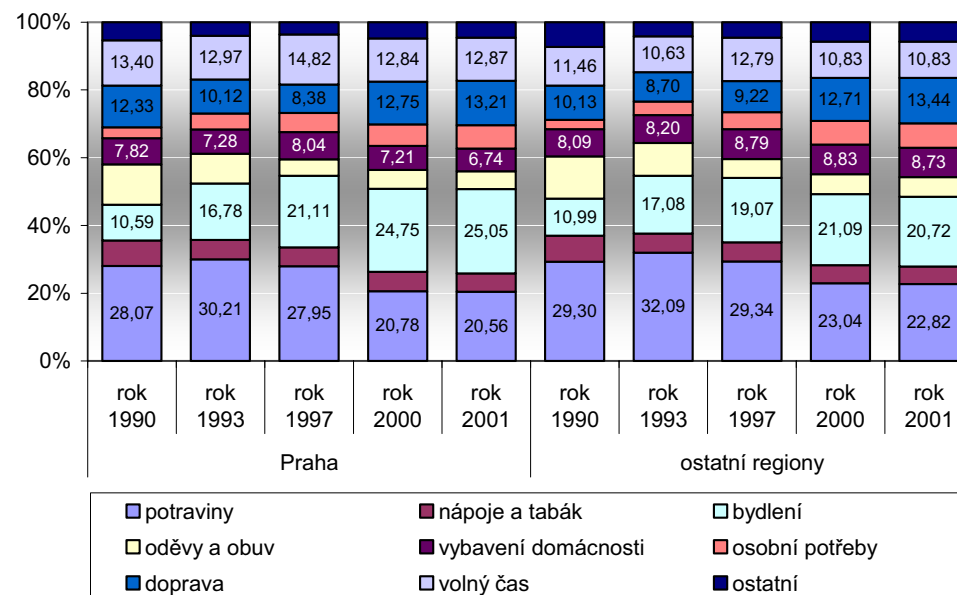
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 11: Relativní výdaje domácností s předností s ukončeným základním vzděláním a s předností s ukončeným univerzitním vzděláním

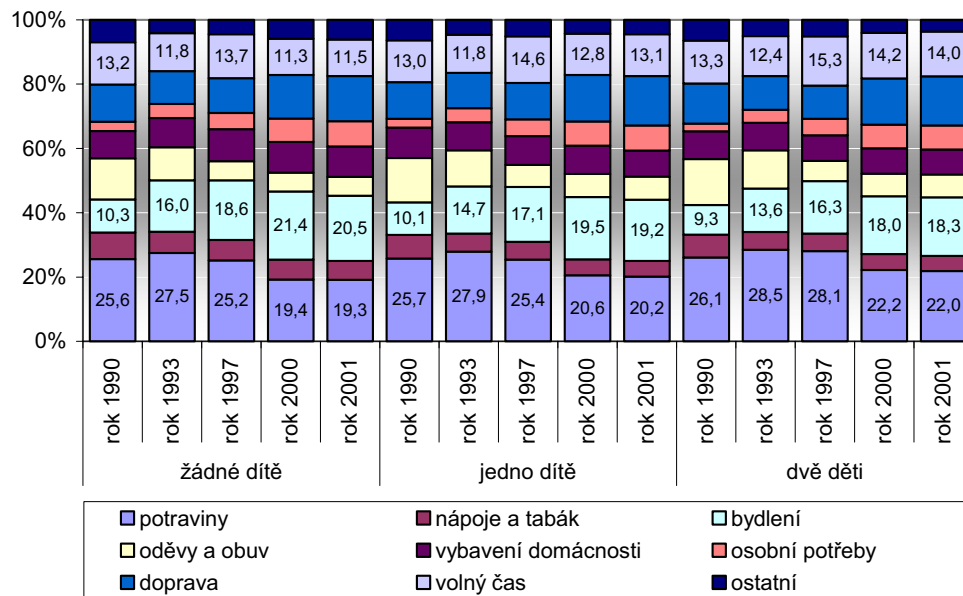
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 12: Relativní výdaje domácností dle regionu trvalého bydliště domácnosti (Praha a ostatní regiony)

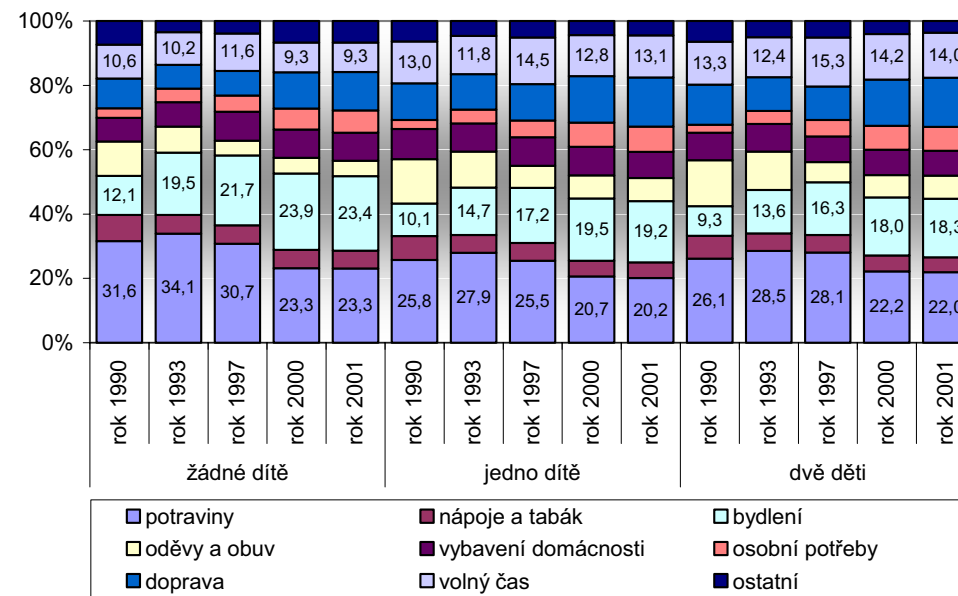
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 13: Relativní výdaje domácností dle počtu závislých dětí (žádné dítě, jedno dítě a dvě děti) s vyloučením domácností důchodců

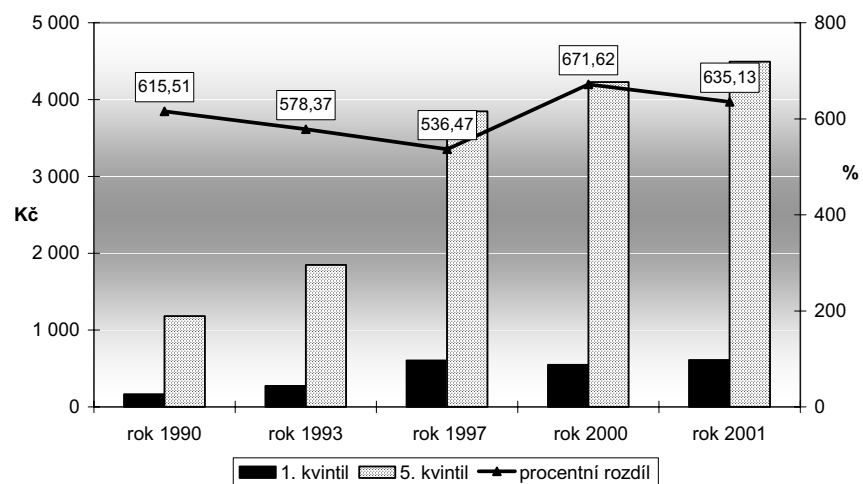
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 14: Relativní výdaje domácností dle počtu závislých dětí (žádné dítě, jedno dítě a dvě děti)

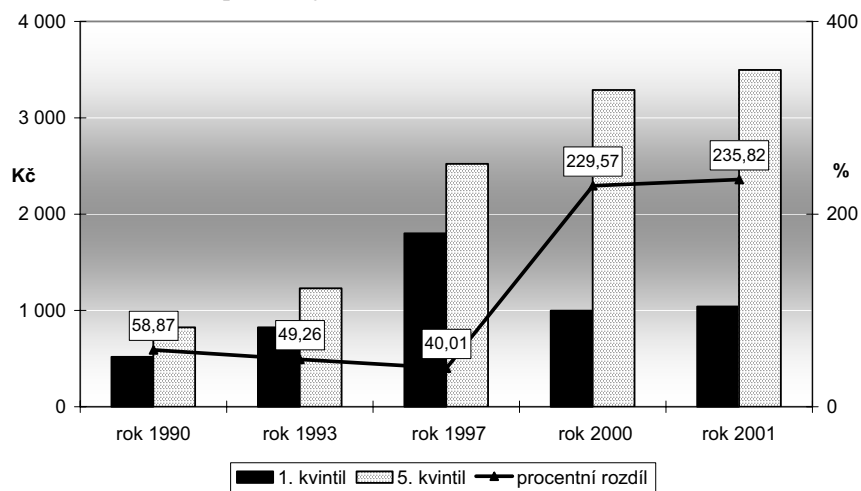
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 15: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na volný čas dle celkového čistého příjmu domácnosti

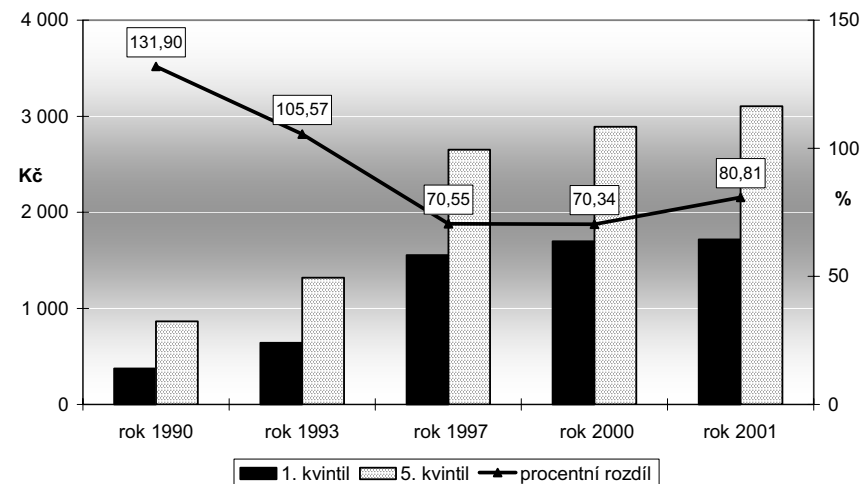
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 16: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na volný čas dle celkového čistého příjmu domácnosti na spotřební jednotku

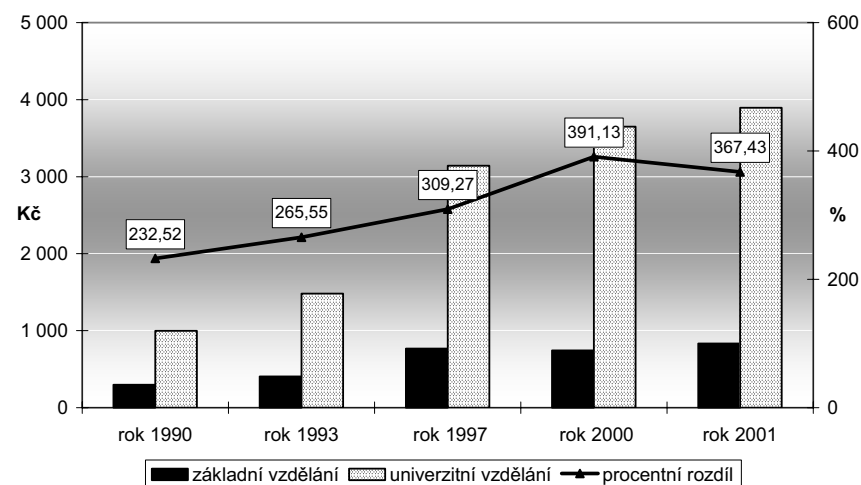
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 17: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na volný čas dle celkového čistého příjmu na osobu domácnosti

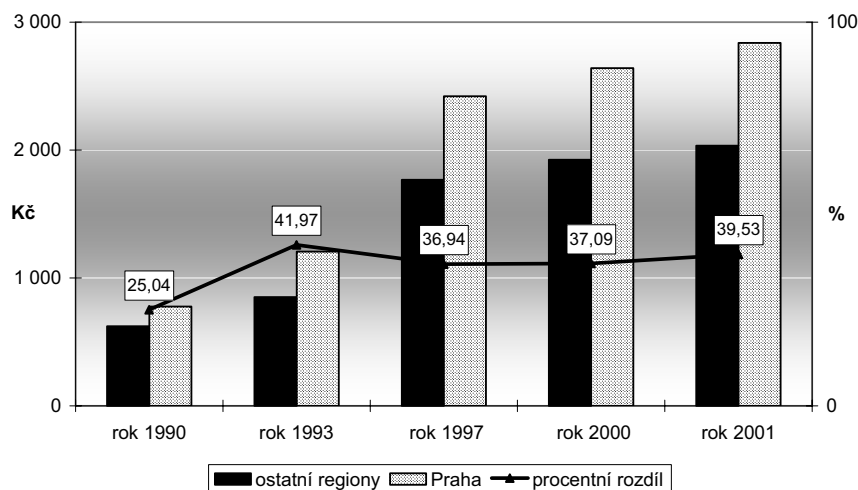
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 18: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na volný čas dle ukončeného vzdělání přednosti domácnosti (základní, univerzitní vzdělání)

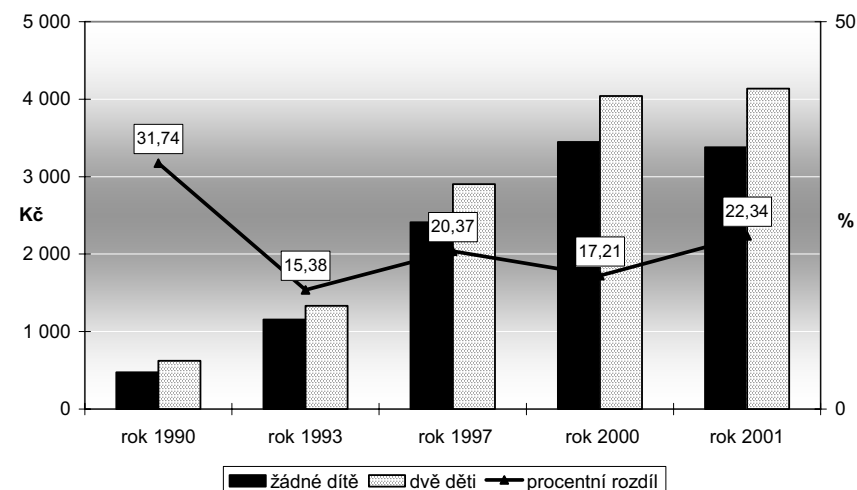
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 19: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na volný čas dle regionu trvalého bydliště domácnosti (Praha a ostatní regiony)

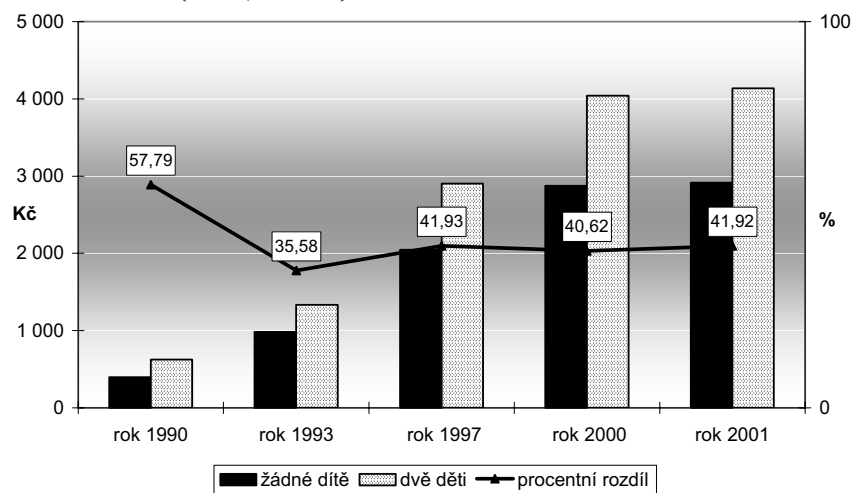
Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 21: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na bydlení dle počtu závislých dětí v domácnosti (žádné, dvě děti) s vyloučením domácností důchodců

Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001

Graf 20: Absolutní (nominální) měsíční výdaje na bydlení dle počtu závislých dětí domácnosti (žádné, dvě děti)

Zdroj: Statistika rodinných účtů 1990-2001